

Vicens Vives i els remences. Tornar-hi a pensar

EVA SERRA I PUIG*

Universitat de Barcelona

Les reflexions d'aquesta intervenció es basen en la lectura recent del capítol v del primer volum de *Ferran II i la ciutat de Barcelona* (Barcelona, 1937), titulat «L'estancament de l'obra del redreç durant la crisi dels anys 1485 al 1487. A) El problema remença» i en la lectura del treball «Cataluña a mediados del siglo xv», discurs a la Reial Acadèmia de Bones Lletres, del 9 de desembre de 1956, reeditat a *Obra dispersa*, vol. 1 (1967). Es tracta, doncs, d'un salt entre la primera obra de Vicens i la darrera interpretació del mateix Vicens sobre la qüestió, encara que entre mig destaquen sobretot els seus *Historia de los remesas en el siglo xv* (Jerónimo Zurita, 1945) i *El gran sindicato remensa, 1488-1508: la última etapa del programa agrario catalán durante el reinado de Fernando el Católico* (Patronato Menéndez Pelayo, 1954).

Vicens, el 1936-1937, es proposà una nova interpretació del segle xv català, i en aquesta interpretació l'afer remença ocupa un paper fonamental. En la crítica al que ell anomena la *historiografia romàntica*, pel que fa al tema remença, es dirigeix especialment contra *L'alçament de Mieres del 1879 i Barcelona en 1492*, del 1893, de Sanpere i Miquel. Per

* Intervenció en taules rodones de la Universitat de Girona (17-IX-2010) i del Departament d'Història Moderna de la Universitat de Barcelona (23-XI-2010).

a Vicens, *L'alçament* de Sanpere és «obra molt aprofitable en el relat general de la guerra remença», però «defectuosa en les conclusions d'ordre general i polític que hi figuren». La interpretació de Sanpere i Miquel era el discurs a abatre, ja que Vicens considerava el treball d'Elies Serra Rafòls un estudi correcte de transició historiogràfica. Cal, en primer lloc, tenir clar que, tot i el paper que Vicens havia de tenir en el terreny de la història economicosocial, el seu treball inicial és fonamentalment juridicopolític en la línia, cal no oblidar-ho, dels estudis d'Isabel la Catòlica del seu mestre Antonio de la Torre. Vicens, allò que es proposa, és, entre altres coses, situar la política de Ferran II en relació amb el plet remença. Dit això, la principal interpretació que Vicens pretén combatre de Sanpere i Miquel és la creació per Sanpere d'un «Ferran II de tipus sinistre» que veu els remences «com “un filó per explotar, y un partit a hont anar a buscar partidaris de l'absolutisme reial que naix per a Catalunya ab la dinastia castellana y ab ella triunfa”» i vol rebatre la idea de «manifesta complicitat» del rei amb els remences, o d'un rei «amich dels expedients» i «no de les solucions francas y claras», que «enganyaba tothom», visió amb la qual Sanpere insinuava, segons Vicens, que el rei havia estat «el promotor de la sublevació per tal d'aprofitar-se'n». Per aquesta mateixa raó, Vicens no acceptava la visió de Sanpere en relació amb la figura de Banyamàs: «Sanpere —escriu Vicens— és el primer autor que treu partit de l'intent d'assassinat comès per Banyamàs. No creu, com opina l'historiador i humanista del segle xv Pere Miquel Carbonell, que sigui un boig. El creu un pagès desesperat per les iniquitats del rei amb els remences, de les quals n'hauria sofert més o menys directament».¹

Amb aquesta breu intervenció vull tocar tres aspectes de la lectura de Vicens en relació amb els remences: *a)* La relació que estableix entre la monarquia i el plet remença en contrast amb la relació que situa entre el plet remença i les institucions catalanes, *b)* La seva visió de la rebel·lió

1. Jaume VICENS VIVES, *Ferran II i la ciutat de Barcelona*, Universitat de Catalunya, Barcelona, 1936, vol. I, pp. 43 i 53.

remença en dos temps: primera guerra remença i segona guerra remença, i c) La seva interpretació sobre el sector radical del moviment pagès.

La relació que estableix entre monarquia i plet remença en contrast amb la relació que situa entre el plet remença i les institucions catalanes

D'entrada, hi havia hagut moments d'aliança entre monarquia i estaments: «Com a molts», del 1413, i «Com per lo senyor», del 1481. També és cert que en altres moments les aliances de la monarquia havien estat amb els pagesos. De fet, és força difícil deslligar els interessos jurisdiccionals i fiscals de la monarquia d'aquestes connexions pageses: els 100 mil florins d'Alfons el Magnànim del 1448 continuaven tenint el seu paper en la salvaguarda del 1481 i els estaments catalans no s'estan de dir que els pagesos estan fent talls per ensibornar els consellers reials. Al meu entendre, no es pot pensar en termes de reis filoremences. Si Sanpere i Miquel posava les tintes negres sobre el rei, Vicens ho fa sobre les institucions, cosa que ens obliga a preguntar: la via de la repressió fou només la via de les institucions?, la via de la concòrdia fou només la via del rei? A Vicens li mereix molt poca atenció la concòrdia del 1462, que atribueix a una mera política oportunista del Consell General del Principat en un moment en què el rei i les institucions pugnen per trobar aliats. En qualsevol cas, la via de la concòrdia del 1463 dels diputats del General, iniciada el 1462, es posà en marxa, com ho verifica l'estudi de Concepció Fort Melià² (1965), mentre que el rei es limità en el curs de la guerra a promeses i a convertir els pagesos en tropes de xoc. Curiosament, i cal suposar que no per casualitat, la sentència, o millor dit concòrdia arbitral de Barcelona del 1463, citada i en procés d'aplicació entre el 1463 i el 1467, no ha estat mai trobada. Les monarquies més

2. Concepció FORT I MELIÀ, «La Diputación de Cataluña y los payeses de remesa. Sentencia Arbitral de Barcelona (1463)», en *Homenaje a Jaime Vicens Vives*, Universitat de Barcelona, Barcelona, 1965, vol. 1, pp. 431-444.

d'un cop han esporgat documents per neutralitzar la memòria històrica. Per un altre cantó, cosa que em sembla encara poc estudiada, hi hagué pagesos a una i altra banda del conflicte. Cal dir aquí que Sanpere i Serra Ràfols sostenen que, si s'hagués adoptat la resolució proposada per la Generalitat i el municipi de Barcelona l'any 1462, s'hauria evitat la guerra posterior i el problema hauria tingut una solució més justa que amb la sentència de Guadalupe.³ Hi ha aspectes que ho confirmen, com, entre d'altres, l'abast social més enllà dels remences o dels mals usos de la concòrdia del 1463 i, segurament també, la clàusula dels tres mesos d'absència d'un mas per poder practicar el desnonament de la sentència de Guadalupe, quan fins i tot la constitució Commemorants del 1432 establí un any.

Jo diria que la reconstrucció dels fets per Vicens és vidriosa. Els dirigents catalans inicialment no semblen voler-se implicar en la repressió. De fet, aspiren a la concòrdia, és a dir, a una solució pactada i no a cap solució militar. Tot i tenir en compte les modificacions de l'actuació reial a remolc dels fets, hi ha, al meu entendre, la necessitat de veure aquesta actuació reial segons dues vies simultànies i no pas alternatives: a) la repressiva amb els plens poders que el rei dóna al lloctinent, l'infant Enric (és una aparença que els hi doni el 3 de febrer de 1485 i no abans, i no és legítim exculpar el rei i parlar d'abús de po-

3. Jaume VICENS VIVES, *Ferran II i la ciutat de Barcelona* I, p. 291 nota 8. En concret, Elies Serra i Ràfols escrivia, en relació amb el fracàs de la concòrdia del 1462: «Este fracaso, fuese debido a quien fuese, fue lamentable, pues la concordia de 1462, no solo habria evitado los desastres de la guerra agrària, que por dos veces turbó el Principado, sino que resultaba más ventajosa para los remensas que la sentencia de 1486, ya que en aquella no venian obligados a ninguna fuerte condena pecuniaria a favor de la Corte. Y en cuanto a las promesas de Juan II, inútil és recordar que se convirtieron en recompensas personales para los jefes de los payeses, sobre todo para Francisco Vernatallat, convertido en flamante barón de la Vall d'Hostoles. Así, al subir al trono Fernando II, el descontento general continuaba entre los payeses que siempre que tenían posibilidad para hacerlo se negaban al cumplimiento no solo de los malos usos sino incluso al pago de los censos y prestaciones ordinarios por razón de propiedad», *Fernando el Católico y los payeses de remensa*, Tipografía Mariana, Lleida, 1925, p. 15.

der del lloctinent, d'acord amb les cartes reials fetes a misses dites) i *b*) la negociadora (a través de Cruïlles, Samsó, Requesens de Soler, Jaume Ferrer i Íñigo López de Mendoza), amb un projecte que es fonamenta en la divisió del front social remença per raons de repressió selectiva i per raons del contingut de l'arbitratge reial, el qual no es corresponia pas amb les aspiracions pageses. No cal veure en el rei Ferran cap malvat, però tampoc cal veure-hi un redemptorista. Ni els dirigents catalans són uns angelets ni el rei un redemptor. El rei és, simplement, un rei. Un rei que instrumentalitza, que fa giragonses segons el context i les aliances circumstancials a conveniència seva, que reacciona tard o és diletant de reacció des de la llunyana Andalusia. El rei, entretingut amb Ronda i amb la Inquisició (1484), i veient els fets com a llunyans, locals i de poca importància (els pagesos no eren ni moros ni heterodoxos), retarda les respostes. Són els catalans, en concret els jurats de Girona, ho diu el mateix Vicens, els que escriuen al rei en relació amb la missió de Samsó parlant de «no miram ésser remediable sinó per concòrdia».⁴ Vicens fustiga sobretot la conselleria de Destorrent. Efectivament, són representants dels interessos senyorials amb el foc encès, no ho oblidem, al Maresme i al Vallès, disposats a donar el cop de gràcia. Ara bé, té la seva lògica estamental la desconfiança de la conselleria envers un rei que reparteix guiatges pel seu risc i compte de lluny estant i té la seva lògica que no es vulguin implicar amb cap acció punitiva abans no s'hagi revocat la salvaguarda del 1483. Tot fa la impressió que el rei juga amb diverses cartes: la divisió del front pagès; càstigs als uns, guiatges als altres i la debilitació de front senyorial; salvaguarda per una banda i sometents senyorials per l'altra. És capciós dir que els consellers, del desembre del 1484 al gener del 1485, a diferència del rei, que conserva la serenitat, es decantaven pel rigor. També és una interpretació subjectiva afirmar que, en la ment del rei, hi havia un fet transcendent: el problema agrari, i un altre contingent: la revolta de Sala. L'historiador pot

4. Jaume VICENS VIVES, *Ferran II i la ciutat de Barcelona*, vol. I, p. 310, nota 82, i vol. I, p. 321.

separar un fet de l'altre? Segons Vicens, el rei sabia «distingir les necessitats del camp de Catalunya de les tèrboles exigències i propòsits falsos d'una minoria d'agitadors remences». ⁵ Sempre m'he preguntat si això va ser escrit en els dies agitats dels pagesos rabassaires per la Llei de contractes de conreus del 1934. La lectura dels retrets que els consellers fan al rei per la seva política són llegits per Vicens com una visió partidària del càstig sense concòrdia. De fet, els consellers, el que diuen és que la política reial ha creat confusió i ha potenciat el conflicte i que no veuen ni els pagesos ni els senyors inclinats a la concòrdia. Hi ha diferències estamentals reals entre la política del rei i la dels estaments catalans? Jo diria que no. En tot cas, les diferències rauen entre el populisme reial per raons fiscals (s'ha lligat la salvaguarda amb els 60 mil florins que havien de pagar els pagesos dels 100 mil pactats amb Alfons el Magnànim), per raons d'autoritat i per voluntat de debilitació dels sectors dirigents catalans i les seves institucions i en la distància que hi ha entre un rei serè en la llunyania i la por dels estaments catalans davant d'una revolució que no poden controlar sense el poder d'un rei. Més aviat em sembla que els estaments catalans, que no són angelets, estan dolguts amb un rei absent i tenen consciència de dues coses: de la responsabilitat reial en matèria d'ordre públic, guerra i justícia i de la perillosa situació en què viuen: «a reposar aquestes coses no hi haie mester sinó la sola paraula e manament de V. A., e donar ley e forma de viure e fer la justícia a qui la té, e dar càstich a qui contradirà als manaments de V. A». «Sr, par nos que lo fet del compromís és cosa longa, no diem que no.s faça, però, si les coses tenen star de la manera que vuy stan fins que per via de compromís prenga fi, és la total destrucció de aquest Principat» (14 de setembre de 1485). «No fou mai vista ne legida tant gran confusió en una terra, que par stigam sens rey e sens ley». ⁶ És després d'aquestes cartes creuades que Ferran aprofita el retorn dels ambaixadors catalans de la cort per proposar als consellers un préstec de 2.500 lliures (ell no

5. *Ibidem*, vol. 1, p. 338.

6. *Ibidem*, pp. 356 i 360.

pot per les despeses de Granada) per fer 100 homes de cavall i 200 de peu: préstec que s'atorga a censals sobre lo General «dels qui-s diuen del donatiu». ⁷ Així es resolía l'acció final contra els caps que Vicens anomena facciosos. Sols mancava la promulgació de la sentència.

*La visió vicentiana de la rebel·lió remença en dos temps:
primera guerra remença i segona guerra remença*

No m'he aturat a situar quan la historiografia comença a distingir entre la primera guerra remença i la segona guerra remença, però en tot cas Vicens ho fa així o ho confirma. Penso que, des d'una perspectiva pagesa, hauríem de començar a veure-ho tot com un sol moviment, independentment dels ritmes i els cabdills. El mateix Vicens ens explica que Sala legitima el moviment en nom del rei i el fa arrencar de Joan II. ⁸ No es pot interpretar el fet que Pere Joan Sala es presenti repetidament «com a capità de V. M.» en termes només de falsedat o de tergiversació. Tampoc no és pertinent que considerem que els pagesos falsegen la situació, en al·legar reiteradament en el curs dels fets, fins i tot després de Llerona, que ells tenen concert amb el rei. No dic que això fos així, però resulta històricament cert que els pagesos podien al·legar velles i noves connexions amb la monarquia. No sols per la història passada amb Alfons el Magnànim o amb Joan II, sinó també per la salvaguarda i els guiatges del rei Ferran. I pel fet que, a l'antic règim, per al poble ras, el rei no era tant el cap de la jerarquia feudal com el cap de la justícia pública. Els pagesos no estaven mentalment predisposats, ni volien, passar per cap política de giragonses i d'instrumentalització reial. No val la pena, doncs, entretenir-se a dir que els pagesos mentien o feien demagògia o a buscar atenuants a la monarquia. Tampoc no s'hi val a fustigar Sala i dir que portava «els remences a la perdició». ⁹ No es po-

7. *Ibidem*, p. 362, nota 291.

8. *Ibidem*, vol. I, p. 306.

9. *Ibidem*, vol. I, p. 337.

den dir coses com «la confabulació entre el partit remença demagog i la massa camperola es trobà facilitada gràcies a les intemperàncies dels senyors»¹⁰ i, al mateix temps, admirar el rei perquè, malgrat les pertorbacions de Sala, continuava vetllant pel compromís. No simpatitza Vicens, amb la rebel·lió de Sala, per la seva violència i per les seves reivindicacions? En cap moment es deté a observar la importància social d'aquestes reivindicacions més enllà dels mals usos. Tampoc cal no oblidar que els intents de recuperació de jurisdicció per part de la monarquia de les seves alienacions no fou pas ben acollida pels remences i es barreja amb el mateix conflicte remença.¹¹

La interpretació vicentiana sobre el sector radical del moviment pagès

Al meu entendre, aquesta interpretació no queda gens clara. No defineix el contigut que dona a la radicalitat pagesa, sempre tipificada en termes extrems: ala ultraradical, pagesos demagogs. Qui són aquests pagesos? La franja més pobra de la pagesia?, com diu a *Cataluña a mediados del siglo xv*.¹² O els que usen la violència?, com es desprèn de les consideracions fetes a *Ferran II i la ciutat de Barcelona*. O són radicals perquè plantegen un programa més enllà de la llibertat personal i exigeixen la plena possessió, o, dit d'una altra manera, volen deixar de pagar censos i de pagar tasques, una reivindicació que pràcticament hauria significat la liquidació no sols dels drets sobre les persones sinó també dels drets jurisdiccionals sobre la terra (com qui diu la mateixa emfiteusi). Vicens, d'altra banda poc interessat en el Rosselló, on feia temps

10. *Ibidem*, vol. I, p. 304.

11. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «El patrimoni reial i la recuperació dels senyorius jurisdiccionals en els estats catalano-aragonesos a la fi del segle XIV», *Anuario de Estudios Medievales*, 7 (1970-1971), p. 435.

12. Jaume VICENS VIVES, «Catalunya a mediados del siglo xv», en *Obra dispersa*, Editorial Vicens Vives, Barcelona, 1967, vol. I, p. 181.

que s'assistia a episodis de redempció, i poc interessat en la Catalunya Nova, és conscient, però, que «La condició de payés de remensa era un tanto indefinida... Dentro de este grup de gente catalana, tan numeroso, existían grandes diferencias jurídicas y económicas», escriu el 1956. Però poc ens aclareixen el tema les següents consideracions: «De los remensas pobres salieron los cabecillas revolucionarios, que querían la libertad personal y, a la vez, la tierra que trabajaban; de las filas de los remensas ricos, surgieron los jefes que hicieron posible el éxito de las reivindicaciones colectivas mediante la teoría del compromiso entre los antiguos derechos de los señores y las actuales exigencias de los campesinos».¹³ La consideració de remences pobres/remences rics resulta esquemàtica. De fet, la seva pròpia visió d'un moviment estrictament remença li impedeix formular una moviment en termes de lluita pagesa (remences o no, pobres o no tan pobres). Som davant del debat sobre revolució de la misèria o revolució de la prosperitat. Vicens té a la mà i cita, una vegada i una altra, frases documentades molt significatives en el sentit d'un fenomen més pagès que no pas estrictament remença. Els acords dels pagesos reunits entre el Gironès i el Vigatà fou de «no pagar res per motius de remença personal o de propietat».¹⁴ Els pagesos diuen «que lo rey no vol que.s pague res per usos e tasques».¹⁵ El mateix Vicens sap veure molt bé que l'atac a Granollers (3 de febrer de 1485) no té la complicitat del rei, sinó que correspon, d'una banda, a una acció ja preparada que no es modifica d'un dia per l'altre (compromís de gener del 1485; 2 de febrer, dia de la trobada de Sala i els síndics pagesos que tornen de la cort, i 3 de febrer, dia de mercat i de l'atac), però, de l'altra, la interpreta com el rebuig de Sala a la proposta reial per haver estat exclòs de la repressió i per la no-implicació dels censos i les tasques en el compromís reial. Això darrer, els censos i les tasques, és precisament el que trencà l'acord de Girona-Barcelona una mica més tard. Els

13. Jaume VICENS VIVES, «Catalunya a mediados del siglo XV», en *Obra dispersa*, vol. I, p. 181.

14. Jaume VICENS VIVES, *Ferran II i la ciutat de Barcelona*, vol. I, p. 294, nota 20.

15. *Ibidem*, vol. I, p. 316.

dirigents catalans tenien prou clares les raons d'aquesta ruptura en explicar el 18 de juliol de 1485, al rei, que els pagesos tenien «vils fantasies», entre d'altres, les que consistien a «obtenir de VS officis e altres facultats de crear oficials en llurs termes e parròquies»,¹⁶ és a dir poder polític a més dels seriosos problemes del compromís «perque VM volia se fermàs dels mals usos e dependències de aquells», però els pagesos «dehien que en aquella ferma se enclogueren totes llurs rendes de les quals jamás es stada qüestió entre los seniors e los dits pagesos».¹⁷ Els pagesos sostenien, fins i tot, que els censos i les pagues de tasques i de servituds arrencaven dels mals usos, i, per tant, que no havien de pagar res. Els consellers s'exclamaven «vehem perduts tots los censals, car si los senyors no reeben les rendes no poden pagar lo que fan als altres».¹⁸ Un lligam prou clar entre renda senyorial i crèdit públic i privat.

És a partir d'aquest moment que el rei envià a Íñigo López de Mendoza, una persona externa a les passions domèstiques del tema, el qual veia «quanto la dicha negociación stá fuera de todos términos y la firma del compromiso desconcertada assí por la parte de los senyores de los pageses, como de los dichos pageses que continuamente siguen sus errores...».¹⁹ Mendoza actuà amb rapidesa. Arribà el 8 d'octubre de 1485 i obtingué la restitució de castells. El 28 d'octubre de 1485 aconseguí la signatura dels senyors per l'arbitrage reial i el 8 de novembre, la dels pagesos (compromís d'Amer).

Vicens tenia davant dels ulls que era una revolució pagesa, però no s'atreví a treure'n totes les conclusions: «Els remences —escriu Vicens—, en tant que destructors de l'economia feudal, ho eren també de la prosperitat de la burgesia barcelonina». El rei «havia de cercar la coadjuvació de les forces del camp per a imposar les concepcions modernes sobre les reliquies medievals».²⁰ De fet, això hauria estat la plataforma

16. *Ibidem*, vol. 1, p. 354 nota 251.

17. *Ibidem*, vol. 1, p. 354.

18. *Ibidem*, vol. 1, p. 356.

19. *Ibidem*, vol. 1, p. 354-355.

20. *Ibidem*, vol. 1, p. 356 i p. 291.

reivindicativa jurídicista reial, però la revolució esgarrapava molt més enllà. Vicens identificava els pagesos amb el poder reial i la modernitat. Així, el rei minava la prosperitat de les classes feudals, que és el que tocava, però Vicens mai no situa la vidriosa realitat entre els mals usos i els censos o entre els mals usos i les tasques, és a dir entre els drets jurisdiccionals sobre les persones i els drets jurisdiccionals sobre la terra, que era una separació que els pagesos no admetien.

L'error constant dels consellers —diu Vicens— fou no distingir entre les necessitats vitals de la pagesia de remença i les exigències pertorbadores d'uns quants cabdills pagesos. Però cal dir que els pagesos no els distingien, perquè estaven confosos i perquè no volien fer distincions. El rei no estava tan lluny de les institucions en matèria senyorial. El 19 d'abril de 1486 es confirmava que estava ordenada la sentència i el 28 d'abril es promulgava. El 12 d'abril de 1486, a Catalunya, entre les classes dirigents, ja es deia que el rei «hauria declarat en la diferència e que ls hauria condemnats en gran summa e fets franchs de alguns mals usos, de que ells (els pagesos) mostren no star contents e tenen opinió que no succehirà bé per ells. E creem nosaltres que qual-sevol cosa que la SM declararà servaran ab tot effecte, sens fer-hi algun contrari e no afreturarà fer-hi despeses per càstich e observació de dita sentència».²¹

La intransigència dels senyors i dels caps remences impossibilità la concòrdia i encengué la guerra del 1485-86, diu Vicens. Jo penso que no. En el suposat que fos una segona guerra, l'haurien encesa els incompliments reials, les giragonses del rei amb els estaments i amb la pagesia i la llunyania del rei, però, sobretot, els desacords amb les bases del compromís. S'hi guanyà alguna cosa? Sí: la llibertat (o liquidació de les formes de servitud), però no la possessió de la terra. De tota manera, Vicens, el 1956, ja donava tota la importància que es mereixia a l'afer dels masos ròncecs, afer no contemplat en la seva tesi:

21. *Ibidem*, vol. I, p. 362

Por lo que sabemos de los textos conocidos entre 1388 i 1413, la ofensiva señorial [i potser, també, caldria dir-ne resposta feudal a l'ofensiva de la pagesia] planteose en dos direcciones: exigencia amplísima de todos los derechos de carácter feudal y señorial contenidos en las escrituras (*capbrevaments*) de los contratos de cultivo y reclamación del derecho de establecer nuevos labradores en los *masos rònecs*. Fueron estas las circunstancias que crearon el problema agrario en Cataluña: no solo una cuestion de convulsiones subversivas desarrolladas por un pauperismo endémico, sino el del replanteamiento de las relaciones sociales en el campo para definir, por una parte, la libertad humana y jurídica del campesino en el conjunto del país, y por otra parte para garantizar la situación alcanzada por los cultivadores de masos rònecs. De ambos hechos, concordantes, nosotros continuamos atribuyendo a aquel la parte fundamental en el movimiento remensa. Y ello debido a que fue el primer tema que se suscitó en la protesta reivindicatòria de los reinados de Juan I y Martín el Humano, y porque era el nudo sentimental y legal del problema.²²

El «nudo sentimental» són les paraules de la reina Maria del 1402.²³ «Sin admitir la libertad personal del remensa, sin declararlo exento de “mals usos”, de la servidumbre y del derecho de ser maltratado, no se podía pasar adelante en la reclamación de un nuevo estatuto de la tierra».²⁴ No sembla que els pagesos tinguessin una visió jurídicista tan

22. Jaume VICENS VIVES, «Cataluña a mediados del siglo xv», en *Obra dispersa*, vol. I, p. 192.

23. El 1402, la reina Maria de Luna s'adreçava al Papa contra els mals usos aplicats també per l'estament eclesiàstic i els identificava com a «cosa singularment detestable i execrablement monstruosa... contra la justícia natural i la llibertat dels homes...», en Ferran SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, Editorial Alpha, Barcelona, 1963, p. 525. Vicens Vives veu en la proposta de la reina Maria el nucli originari amb el qual es vertebrà la sentència de Guadalupe de 1486, Jaume VICENS VIVES, *Els Trastàmars*, Ed. Teide, Barcelona, 1956, p. 29, i *Historia de los remensas en el siglo xv*, CSIC, Barcelona, Jerónimo Zurita, 1945, p. 54.

24. Jaume VICENS VIVES, «Cataluña a mediados del siglo xv», en *Obra dispersa*, vol. I, p. 192.

clara i van haver de pagar una bona multa, l'origen del gran sindicat remença.

Per a mi hi hagué instrumentalització de l'afer per la monarquia, almenys des de Joan II, i un abandó reial de l'afer un cop guanyada la guerra. Per establir una restauració feta amb la voluntat de la aliança natural entre el rei i els estaments, no és gens estrany que el 1481 s'aproessin al mateix temps la Constitució de l'Observança i «Com lo senyor», que revoca la sentència favorable als remences d'Alfons IV: era la cort general de la restauració. Només la continuïtat de l'ofensiva pagesa donà lloc a la sentència del 1486. Però, també, des d'aquesta perspectiva d'equilibri i estabilitat política, caldria recordar que el 1462 hi havia hagut un altre moment d'alternativa política i d'estabilitat social, aquest fou de pactisme i de resolució del conflicte pagès, és a dir, la concòrdia de Vilafranca amb el rei i la concòrdia de Barcelona amb els pagesos. El 1462 es plantejà també un equilibri del poder, però diferent del del 1481 i sobre unes altres bases no necessàriament més aristocràtiques, potser ben al contrari, i, sobretot, més pròpies del pactisme que no pas de l'autoritarisme. L'observança del 1481 representa un equilibri polític diferent del de l'observança del 1462. Potser representava una mena de republicanisme que va fracassar, però, amb tot, va jugar més d'un cop en l'imaginari col·lectiu del país durant els segles moderns.²⁵

Per acabar. El creixement del segle XVI, fou degut als bons efectes de la política social del rei Ferran, com diu el Vicens del 1937? Cal dubtar-ho del tot. Fou degut als bons efectes del treball pagès en el marc d'un ascens social rural ben anterior a la sentència i més aviat frenat per la guerra. La mateixa sentència estigué per sota de les aspiracions pageses. Aquestes, això sí, en ple procés de diferenciació social.

25. Esperem amb interès els resultats socials i polítics dels estudis en curs de Josep Fernández Trabal i d'Imma Muxella i Prat sobre el segle XV català. Pel que fa als remences, és important la visió renovada de Josep FERNÁNDEZ TRABAL, «El conflicte remença a la Catalunya del segle XV (1388-1486)», *Afers. Fulls de recerca i pensament*, 42/43 (2002), pp. 587-624.